

6. Цветкова М. В. Английское / М. В. Цветкова // Межкультурная коммуникация : учеб. пособие. – Н. Новгород : Деком, 2001. – С.158–184.
7. Lakoff G. Women, fire and dangerous things: what categories reveal about the mind / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago, 1990. – 642 p.
8. Fielding H. The History of Tom Jones, a Foundling [Electronic resource] / Henry Fielding. – Mode of access : <http://fielding.thefreelibrary.com/The-History-of-Tom-Jones-a-Foundling>
9. Radcliffe A. The Mysteries of Udolpho [Electronic resource] / Ann Radcliffe. – Mode of access : <http://www.gutenberg.org/files/3268/3268-h/3268-h.htm>

Есипенко Надежда. Структура и эволюция лингвокультурного концепта. В статье разграничиваются понятия культурного и лингвокультурного концепта по принципу их объективации невербальными и вербальными средствами. Признак культурных концептов состоит в их объективации разного вида невербальными знаками и в возможности вторичной объективации вербальными знаками. В результате культурные концепты превращаются в лингвокультурные. Изучается структура вербализованного в художественном произведении культурного концепта способом выявления простых образов-схем и базовых концептов, которые лежат в основании сложного концептуального образования HOME. Выявленная специфика формирования сложного культурного концепта HOME свидетельствует о его структурной организации, определяет семантическую композитивность простых концептов, которые существуют и функционируют в пределах единого концепта HOME и выступают инструментами построения его структуры. Динамика концепта HOME происходит как перенесение и расширение характеристик одного простого концепта на новый, при этом первичный простой концепт расщепляется на несколько новых, которые получают дополнительный уточняющий смысл. Эволюция и инволюция культурного концепта определяются во временном срезе XVIII–XX вв.

Ключевые слова: культурный концепт, лингвокультурный концепт, образ-схема, базовый концепт, концептуальная структура, эволюция, инволюция.

Yesypenko Nadiya. Structure and Evolution of the Lingual Cultural Concept. In the article notions of a cultural concept and a lingual cultural concept have been differentiated. The differentiation of a cultural and lingual cultural concepts is carried out on the principle of the concept embodiment with the help of non-verbal and verbal means. The peculiarity of cultural concepts is revealed in their embodiment by different kinds of non-verbal signs and the consequent secondary embodiment by verbal signs. As the result cultural concepts turn into lingual cultural ones. A structure of the cultural concept verbalized in the text of fiction has been studied through singling out simple image-schemas and primary concepts which form the basis of a complex conceptual entity HOME. A specific formation of the complex concept HOME proves its complicated structural organization, defines semantic composition of simple concepts lying in the basis of the concept HOME and being its structural components at the same time. Dynamics of the concept HOME is expressed in carrying over and extending cognitive characteristics of one simple concepts into another simple concept. In such a way the initial simple concept splits into several new ones that receive an additional specifying meaning. Evolution and involution of the cultural concept under study have been traced in the texts of the XVIII–XX centuries.

Key words: cultural concept, lingual cultural concept, image, primary concept, conceptual structure, evolution, involution.

Стаття надійшла до редколегії
14.01.2015 р.

УДК 81-115'44*362

Анатолій Загнітко

Теорія граматизації: категорійно-рівневий простір

Схарактеризовано основні поняття теорії граматизації та встановлено визначальні напрями еволюції лінгвістичних поглядів на граматизацію, витлумачено диференційні ознаки категорійно-рівневої граматизації з простеженням закономірностей початкової (← часткової), напівповної та повної граматизації. З'ясовано тенденції реалізації граматизації на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях, водночас наголошено на тому, що в граматизації чітко виявлюваними є функційність (позиційна → лінійна → синтагмальна), еквівалентність, аналоговість, цілісність того чи того утворення. Основними ступенями граматизації є: 1) часткова

втрата семантичної достатності лексеми у відповідній синтагматичній моделі; 2) перетворення лексеми в напівповнозначну; 3) набуття статусу неповнозначності. Первинним виявом граматизації є зміна нормативно-системного контексту й витворення вторинного значущого контексту з посиленням абстрактного характеру лексичної семантики граматизованої лексеми та формування цілісних словосполучень із нею у відповідних внутрішньореченневих позиціях.

Ключові слова: граматизація, синсемантичність лексеми, автосемантичність лексеми, позиційна граматизація, лінійна граматизація, синтагмальна граматизація.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній лінгвістиці теорія граматизації має основою індоєвропейське порівняльно-історичне мовознавство й типологію мов (Ch. Lehmann [23, p. 45–51]), що вмотивовано загальним напрацюванням теорії аглютинації у зв'язку з концепцією мовних стадій (В. фон Гумбольдт [2, с. 28–41], Ф. Бопп [14, S. 124–145], Г. фон Габеленц [16, S. 31–45], Б. Дельбрюк [15, S. 181–191], Г. Пауль [8, с. 17, 23–31], А. Шлегель (цит. за: [3, с. 3–5]), Ф. Шлегель (цит. за: [4, с. 7–9]) та ін.). Термін *граматизація* / *граматикалізація* (франц. *grammaticalisation*) уперше запропонував А. Мейє, аналізуючи процеси постання граматичних форм і диференціюючи 1) виникнення нових форм за аналогією з уже наявними; 2) перехід самостійного слова на роль граматичного елемента, тобто «набуття граматичного статусу словом, що було до цього автономним» [24, p. 384–400]. На позначення останнього процесу та відповідних його етапів А. Мейє використовує термін *граматизація* [24, с. 385]. Формування методик дослідження граматизації стало актуальним у межах порівняльно-історичної (генетичної) та функційно-комунікативної лінгвістичних парадигм (див. праці Е. Бенвеніста [13, p. 84–100], Л. Блумфілда [2, с. 101–121], Дж. Грінберга (цит. за: [5, с. 18–23]), О. Єсперсена (цит. за: [4, с. 3–12]), В. М. Жирмунського [6, с. 3–21], Є. Куриловича [21, p. 55–71], О. Мельничука (цит. за: [4, с. 18–23]), Е. Сепіра (цит. за: [3, с. 3–13])), особливо в німецькій мовознавчій традиції другої половини ХХ ст. (пор. терміни *Grammatikalisierung*, *grammatikalisierung*) та почасти у вітчизняній лінгвістиці. Одним із перших дефінував граматизацію як «розширення сфери вживання морфеми за переходу від лексичного до граматичного або від менш граматичного до більш граматичного статусу, наприклад від словотвірного форманта до словозмінного», Є. Курилович, скваліфікувавши його як протилежний процесу лексикалізації [21, p. 69]. Е. Бенвеніст, досліджуючи формування допоміжних дієслів, розглядає питання *мутацій* граматичних категорій, що своєю ємністю охоплює й граматизацію [13]. На сьогодні в теорії граматизації та в її прикладному чи прикладних вимірах знаково актуальна низка питань, пов'язаних із простеженням витворення синсемантичного простору лексеми, визначенням силового поля категорій як реалізаторів інтенції граматизації лексеми, що й мотивує актуальність дослідження.

Мета студіювання – установити категорійно-рівневий простір граматизації з визначенням особливостей співвідношення синсемантичних та автосемантичних потенціалів лексеми. Поставлена мета потребує необхідності розв'язати низку **завдань**, з-поміж яких значущими є такі: 1) простеження еволюції лінгвістичних поглядів на граматизацію; 2) установлення типологічних основних одиниць у граматизаційних процесах в одній та різних мовах; 3) розкриття особливостей витворення синсемантичного простору лексеми та набуття нею граматизаційних ознак на різних ярусах мовної системи. Новизна дослідження полягає в теоретичному з'ясуванні закономірностей рівневої граматизації з визначенням її зв'язку із функційним навантаженням окремих морфологічних і синтаксичних категорій. Теоретичне значення аналізу ґрунтовано встановленням диференційних і кваліфікаційних ознак граматизованих конструкцій та визначенням закономірностей внутрішньолексемних видозмін, зумовлених витворенням синсемантичного простору лексеми. Практичне спрямування студіювання мотивоване можливістю використання його напрацювань і результатів у розробленні спеціальних курсів із теорії граматизації та кореспондуванні встановлених ознак граматизації у створення лінгвокомп'ютерних баз даних граматизованих лексем і конструкцій.

Т. Гівон власним афоризмом певною мірою обґрунтував концепцію граматизації: «Сьогоднішня морфологія – це вчорашній синтаксис» [17, p. 413], характеризуючи та диференціюючи поряд із граматизацією *синтаксизацію* (*syntactization*) і *морфологізацію* (*morphologization*). Етапними в опрацюванні теорії граматизації постали погляди Х. Лемана [23], який визначив поняття граматизації та деграматизації. Із дослідженням Х. Лемана перекликається студіювання Б. Хайне і М. Рей [19], де скваліфіковано універсальні типи мовних змін у процесах граматизації як «еволюції, під час якої мовні одиниці втрачають семантичну складність, прагматичну значущість, синтаксичну свободу...» [12, с. 15].

Особливим є підхід до розгляду граматизації Пола Хоппера та Елізабет Траугот, які простежують взаємозв'язок граматизації й лексикалізації з послідовним визначенням кількох основних принципів граматизації [20]. Джон Байбі та Естен Даль визначили основні формальні й семантичні властивості граматичних показників – «грамів» (англ. *gram*).

У сучасній лінгвістиці актуальним є питання граматизації з простеженням етапних можливостей у структурі лексеми втрачати власну автосемантичність, що засвідчує її поступовий рух до синсемантичності: *Колядники ходили від хати до хати із жартами та сміхом* (М. Стельмах) ↔ *Ходила Марія учителем своїм рідним селом уже місяць* (Сільські вісті. – 2012. – 14 січ.). У двох випадках уживання дієслівної лексеми *ходити* наявні істотні відмінності, простежувані в особливостях насамперед синтаксичної сполучуваності. У реченні *Ходила Марія учителем своїм рідним селом уже місяць* дієслівна лексема *ходити* зберігає свою локативну семантику – конкретно просторовий вимір із диференціюванням вихідного (*від хати*) та кінцевого (*до хати*). Водночас структурний компонент у другому реченні *учителем* у валентно позиційному прогнозуванні дієслова *ходити* є вторинним, постаючи носієм окремого номінативно-пропозитивного плану (→ *була вчителем*). У семантичній смності лексеми *ходити* легко встановити всю сукупність значень за актуальними в нормативно-системній практиці словниками: 1) 'ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (переважно в різних напрямках) протягом певного часу (про людину або тварин); протилежне *стояти*' [10, т. 11, с. 105]: *Ходили школярі до етнографічного музею з великим бажанням* (Урядовий кур'єр. – 2009. – 17 верес.). Для цього значення характерні відтінки: а) 'мати здатність, бути спроможним переміщатися, ступаючи ногами': *Вже третю добу сіє на полонині дрібний мачкатий дощик... Віці ледве ходили, важкі, повні водою, як губка* (М. Коцюбинський); *Сто два роки бабусі моїй, і вона вже й ходить не може* (В. Сосюра); б) 'переміщатися на милицях, з палицею, з чиею-небудь допомогою і т. ін.': *Тепер мені ліпше, і я знов можу ходити сама з палкою, а то вже було так, що мене водили, мало не носили* (Леся Українка); в) 'по чому, чим, через що. Користуватися для проходу, переходу тощо (дорогою, стежкою і т. ін.)'; (Відьма:) *Через яр ходила Та воду носила* (Т. Шевченко); *Коли б хто балакливий ходив тими глухими, нелюдними шляшками, то б розказував, як частенько він стрічав молодицю з дівчинкою невеличкою* (Марко Вовчок); г) 'пересуватися кроками, певним чином, у якийсь спосіб, мати якусь ходу': *Хоч ходить кінь на чотирьох ногах, Та й той не раз спіткнеться* (Л. Глібов); *Хіба ж воно гарно, як дівка ... ходить, неначе ступа просо товче* (І. Нечуй-Левицький); *Спритно він пірнає та як довго, затримавши дух, по-краб'ячому ходить просто по дну* (О. Гончар); г) 'вештатися, тинятися без діла': *Вже матушка наготувала снідання, порозсилала людей на роботу, ходила, нудилась без роботи, двічі молилась Богу, а панотці все спочивали* (І. Нечуй-Левицький); д) 'добиратися, йти до якогось місця протягом певного часу, переміщаючись ногами': *Тож, певно, оглянемо виноградники ще в с. Улу-Узені, верстов 12–15 звідси. Ходити далеко буде дуже, а що ж зробиш* (М. Коцюбинський); е) 'гуляти, прогулюватися, проводити час, блукаючи десь': – *Ой у полі могила, Там удова ходила, Там ходила-гуляла, Трути-зілля шукала* (Т. Шевченко); є) 'перен. проводити час, дружити, водитися з ким-небудь': – *Оце тобі так! – вирвалося у Левка. – Тут чого не передумаєш, а вона ще й з благородними ходить* (М. Стельмах); ж) 'марширувати, карбуючи крок': *На плацу розставили їх (некрутів) невеличкими купками, приставили до кожної по старшому та й давай учити: як ходити, стояти* (Панас Мирний); з) 'рухатися в танці, танцювати': *Невесело одначе ходила вона в кадрилі: її думки літали коло Бонковського* (І. Нечуй-Левицький) – таких відтінків загалом 18 (±1) і в їхній реалізації домінування стрижневого компонента семантики дієслова є відносним, оскільки значущими постають: 1) 'перебувати в стані переміщення' (відтінки (а), (в)); 2) 'перебувати в стані переміщення за допомогою чогось' (відтінок (б)); 3) 'перебувати в стані незайнятості' (відтінки (е), (є)); 4) 'перебувати в стані тримання кроку, танцю' (відтінки (ж), (з)). Зміщення в лексичній семантиці дієслова *ходити* зумовлені розширенням постлексемної сполучуваності, що відбувається внаслідок заповнення контактної дієслівної позиції лексемами без значення просторового виміру, пор.: *ходити в танці* (→ *водити танець* ↔ *танцювати*), *ходити чітким кроком* (→ *тримати чіткий крок* ↔ *крокувати*).

Подібне спостережувано і в іншому значенні дієслова *ходити*: 2) 'на що, а також з інфінітивом. Вирушати куди-небудь, до когось з певною метою' [10, т. 11, с. 105]: *Вчора ходив Денис до матері послухати розповідь про її страждання в не такі уже й далекі роки війни* (В. Дрозд); 'по що, за чим. Йти кудись з тим, щоб дістати, привезти, принести і т. ін. кого-, що-небудь' [10, т. 11, с. 105]: *Добре*

вранці по гриби **ходити**, щоб відразу їх знайти (А. Яна); або ж 'по що, за чим. Іти кудись з тим, щоб дістати, привезти і т. ін. кого-, що-небудь' [10, т. 11, с. 105]: Щасливому по гриби **ходити**, а нещасному по лісу бродити (Нар. тв.); (Гострохвостий:) Отут треба постояти, подождати, чи не побачу Оленки. Сюдою дівчата **ходять** по воду, сюди виходять пісень послухати (І. Нечуй-Левицький); Уляну на смерть забила глина, за котрою вона **ходила** перед великоднем (М. Коцюбинський) та ін. Із 15 (±1) наявних відтінків другого значення в п'яти можна спостерігати вкраплення граматизації, що охоплюють семантику: а) 'постійно бути біля кого-небудь, залицяючись, домагаючись взаємності, або настирливо добиватися чогось від нього': Вона любила хлопців і була б рада, щоб вони **ходили** за нею чередою (М. Коцюбинський); б) 'бути присутнім на якомусь святі, брати участь у гулянці': «А як батько образився, – як не пустить більш по весіллях **ходити** – де тоді Якова побачиш?» (Марко Вовчок); в) 'бувати де-небудь, виконуючи якусь роботу, займаючись чимсь': Я ще **не хожу** [ходжу] на службу, а сподіваюся, що до 15 може вже буду **ходити** (Панас Мирний); Він часом три або чотири дні **не ходив** на роботу і вертався додому п'яленький (І. Нечуй-Левицький); «Ей, вже хоч там як, а на той рік і я піду на поле. Вже ж тоді я буду більша. Ярина торік вже **ходила**» (Лєся Українка); г) 'вирушати куди-небудь з метою найнятися на роботу, заробити грошей': Усе так само **ходила** удова на поденичину, та усе менша їй плата була (Марко Вовчок); Він був убогий собі сирота, усе **ходив** по наймах, у чумаках да в чабанах, дак не доводилось йому косити (Ганна Барвінок); **Робила ж** [Маруся] як проклята – по домах **ходила** прати (А. Головка); Не буде ні проклятих глитаїв Огієнків, ні панських прикажчиків, до яких мати **ходить** в'язати за шостого снопа (О. Гончар); г) 'зі сл. в і й н а, б і й, а т а к а, п о х і д.

Загалом у сучасній лінгвістиці (англістиці, германістиці, русистиці, україністиці та інших) усталився термін *граматизація* (англ. *grammaticalization*, поряд і *grammaticization*, і *grammatization* [22, р. 256]), яку слід розуміти як процес. Останній спричинює більш-менш ослаблення лексичного (предметного) значення одного з компонентів словосполучення з послідовним перетворенням із лексично значущого в напівслужбове та службове слово, у якому повністю домінує граматичне значення (пор.: [3, с. 24]). Початковий етап граматизації простежено на перетворенні певних придієслівних (постдієслівних / задієслівних) компонентів у допоміжні (так звані аналітичні синтаксичні морфеми: *йти наперекір* → *йти наперекір доли* – нім. *dem Schicksal widerstehen*¹ (рос. *противиться судьбе*); *Kannst dem Schicksal widerstehen, / Aber manchmal gibt es Schläge; / Will's nicht aus dem Wege gehen, / Ei, so geh' du aus dem Wege!* (Johann Wolfgang von Coethe), пор. також бездієслівний вислів *наперекір доли* – нім. *dem Schicksal zum Trotz*; пор. також нім.: *ein solches Verhalten liefe seinen eigenen Interessen zuwider* 'Таке ставлення йшло б наперекір (усупереч) його власним зацікавленням'; *Das läuft den Vorschriften zuwider* 'Це йде всупереч приписам'; *перебувати зовні* (**Зовні** вона червоною глиною помазала деревини, а на стиках – синькою, і її убога оселя своїм вікном-шибкою веселіше глянула на світ (Олег Черногуз)) → *перебувати зовні будинку* (Білий кінь бігав **зовні** стайні, намагаючись перестрибнути через огорожу (Володимир Дрозд)) – нім. (за межами будинку) – *draußen sein* (зовні, на вулиці) → *бути зовні будинку*: *außerhalb eines Raumes, Gebäudes*, пор. також різні випадки перехідності між службовими та повнозначними словами, зумовлені різними ступенями граматизації, на зразок: *у селі* – *навколо села* – *посеред села*; *серед весни* – *протягом весни* – *всередині весни*; пор. також нім. *im Dorf* – *um das Dorf herum* – *mitten im Dorf*; *mitten im Frühling* / *im Frühling* (укр. *весною*) – *im Laufe des Frühlings* / *während des Frühlings* – *mitten im Frühling*.

У граматизації чітко простежуваними є функційність (позиційна → лінійна → синтагмальна), еквівалентність, аналоговість, цілісність того чи того утворення. Основними ступенями драматизації, наприклад, в українській та німецькій мовах виступають: 1) часткова втрата семантичної достатності лексеми у відповідній синтагматичній моделі, пор.: *називатися старшим, керувати аспірантами* – нім. *Doktoranden betreuen, командувати полком* – нім. *ein Bataillon/Regiment befehligen* і под.; 2) перетворення лексеми в напівповнозначну: *робити модель* – нім. (залежно від того, що саме за модель: модель судна – *bauen*, ляльку Барбі – *basteln, anfertigen* – виготовляти і т. ін.), *робити обшук* – нім. *Akk. durchsuchen, робити спробу* – нім. *einen Versuch machen / unternehmen = versuchen, etw. zu machen* та ін.; 3) набуття статусу неповнозначності: *мати надію* – нім. *auf Akk. hoffen, мати мрію* – нім. *von Dat. träumen, мати відчуття* – нім. *ein Gefühl haben* тощо. До цього можна також додати одне зі значень дієслівної лексеми *ходити* – сьоме [10, т. 11, с. 105]. За твердженням В. Жирмун-

¹ Усі німецькомовні конструкції отримано завдяки консультаціям із професором Л. М. Ягуповою.

ського, «завичай граматизації підлягають слова, яким властиве більш широке (загальне) значення»: це дієслова «широкої семантики» на зразок 'мати' ('володіти') й 'починати' ('ставати'), і далі «дієслова спокою та руху», модальні дієслова, особові займенники, вказівні та неозначені займенники, «прислівники місця та інші обставинні слова» [3, с. 25]. Граматизація постає не одномоментною, для її реалізації потрібні відповідні ступені семантичних зрушень у слові.

Лексикалізація не є зворотним процесом щодо граматизації, тому що внаслідок її дії наявне «об'єднання групи слів з розвитком нового значення цілого (граматичного або лексичного), відмінного від значення суми його частин»: лексикалізація словосполучення – це «перетворення групи слів у більш-менш стійку фразеологічну єдність, що становить у смисловому плані фразеологічний еквівалент із займенником слова» [3, с. 25].

Питання граматизації в українській та німецькій мовах належить не до суто синхронної площини, у розрізі якої складно встановити не тільки основні закономірності видозміни тих чи тих конструкцій, а й простежити набуття ними відповідної регулярності. Дослідження граматизації має опертям «процесуальний підхід» (В. Жирмунський), тому що тільки в цьому разі легко встановити етапність граматизації, особливо в тому разі, якщо на конкретних фактах виявляти поступовість редукування автосемантичності (пор. аналіз дієслівної лексики *ходити*). Початковим виявом граматизації в цьому разі є нерегулярність синтагмальної позиції в синтаксисі на зразок *робити обшук*, *робити стрибок* – нім. *einen Sprung machen*, *робити вправи* – нім. *Übungen machen*, *робити подвиг* – нім. *eine Heldentat begehen/vollbringen* (офіційно-ділове, високе – рос. *свершуть*) / *eine Heldentat machen* (більш розм.); (пор. *робити стіл* – *einen Tisch bauen* (*Einen Tisch selber bauen* (www.bauanleitungen.com/bauanleitung-tisch-einen-tisch-selber-bauen) / *anfertigen* (виготовляти) – *Tisch nach Maß anfertigen* / *herstellen* (виробляти) (*Ich wollte mir schon seit einiger Zeit einen kaufen, aber da ich ja jetzt das Bastelfieber habe, könnte ich doch selber einen Tisch herstellen* (www.woodworker.de) / *einen Puppentisch basteln* (змайструвати)) (пор.: [10, т. 8, с. 583; 9, т. 3, с. 25–26]). Для лексики на кшталт *робити* істотним є синтагмальний плеоназм *робити роботу*, позначаючи спільно з останньою (1) 'займатися якою-небудь справою, діяльністю'; пор. також нім. *seine Arbeit machen*. До лексики *робити* прилягають лексеми *працювати* [10, т. 8, с. 521–522; 9, т. 3, с. 402] і *трудитися*, пор. нім. *machen*, *tun*, *arbeiten*. Значення (1) в більшості його синтагмальних виявів засвідчує один із перших етапів граматизації – відносну нерозкладність та можливість функційної заміни одним словом: *робив ревізію* → *ревізував*; *робив уступку* → *уступав*; *робила перев'язку* → *перев'язувала*; *відхід робили* → *відходили*. У цьому разі нормативно не можлива заміна дієслова *робити* будь-яким із його синонімів (*працювати*, *трудитися*), що засвідчує регулярну обмежувальну сполучуваність аналізованої дієслівної лексики. Водночас подібна ознака засвідчує більшу давність конструкцій із дієсловом *робити* та його усталену сполучуваність із поступовим розмиванням власної семантичної достатності (перший (семантичний) ступінь граматизації з чітко простежуваною регулярністю на синтаксичному рівні).

У низці фіксованих сполук української мови функційна заміна синонімами, де стрижневе слово продукує синонім – похідне дієслово, неприпустима, що мотивоване відносною втратою лексичного значення дієслівним елементом *робити* та перенесенням основного значення на другий компонент усталеної сполуки, пор.: *робити візит* (*візити*) → **візитувати*; *робить коліно* → **колінувати*; *робили своє діло* → **ділувати*; *робила сцену* → **сценувала*.

Синонімічне дієслово *працювати* в українській та німецькій мовах має регулярний вияв сполучуваності з іменниками – найменуваннями професій, що в цій моделі набуває синсемантичного статусу (семантичний + лексичний рівні граматизації): *працювати лікарем* (пор. нім. *Wenn Sie in Deutschland als Arzt/Ärztin tätig sein wollen, Wenn Sie nur für einen begrenzten Zeitraum in Deutschland als Arzt/Ärztin arbeiten wollen, können Sie eine befristete Berufserlaubnis beantragen*), *працювати викладачем*, *працювати стельмахом* (= *лікарувати*, *викладати*, *стельмахувати*). Менш поширені в такій моделі дієслова *робити* й *трудитися*, що значною мірою мотивовано їхньою стилістичною специфікацією.

Висновки та перспективи подальшого опрацювання проблеми категорійно-рівневої граматизації мотивовані значущістю процесів граматизації в сучасних мовах, витворенням новітніх синсемантичних просторів автосемантичних лексем. Знаковими в цьому вимірі є дієслівні лексеми горизонтального та вертикального переміщення, із-поміж яких першим властивий більший потенціал граматизації в українській і німецькій мовах. Особливості та закономірності граматизації простежу-

вані в її основних ступенях (частковий / напівповний / повний) та на відповідних рівнях (семантичному, лексико-семантичному, синтаксичному, морфологічному). Граматизація належить до процесуальних явищ, аналіз яких слід здійснювати на тривалому історичному зрізі, а її результати легко встановлювати на матеріалі різносистемних мов. Одним із перспективних прикладних напрямів студіювання проблем граматизації є створення цілісної лінгвокомп'ютерної бази даних із чітким тегуванням її полів, що відбиватимуть характерологічні виміри контекстного діагностування синсемантичного простору дієслівних лексем вторинного абстрагування.

Джерела та література

1. Блумфілд Л. Язык / Л. Блумфілд. – М. : Прогресс, 1968. – 608 с.
2. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 400 с.
3. Загнітко А. П. Семантико-граматичне енергетичне ядро дієслівності / А. П. Загнітко // Мовознавство : наук.-теорет. журн. – 2014. – № 5. – С. 3–13.
4. Загнітко А. П. Сучасні закономірності граматизації: структурно-ступеневі та функційно-ярусні реалізації / А. П. Загнітко // Мовознавство : наук.-теорет. журн. – 2014. – № 6. – С. 3–12.
5. Загнітко А. Теорія речення: рівнево-категорійний вимір / А. П. Загнітко // Зб. наук. пр. Донец. нац. ун-ту / наук. ред. А. П. Загнітко. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – С. 21–28.
6. Жирмунский В. М. О границах слова / В. М. Жирмунский // Вопросы языкознания : науч.-теорет. журн. – 1961. – № 3. – С. 3–21.
7. Майсак Т. А. Типология грамматикализации конструкций с глаголами движения и глаголами позиции / Т. А. Майсак. – М. : Яз. славян. культур, 2005. – 480 с.
8. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностр. лит., 1960. – 501 с.
9. Словарь української мови : в 4 т. / упорядк. з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996–1997.
10. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1976–1980. – 723 с.
11. Юрченко В. С. Простое предложение в современном русском языке: двусоставное именное, односоставное глагольное, односоставное именное / В. С. Юрченко. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 280 с.
12. Юрченко В. С. Философия языка и философия языкознания : лингвофилософские очерки / В. С. Юрченко ; отв. ред. Э. П. Калькалова ; вступ. ст. Э. П. Калькаловой и О. Б. Сиротининой. – Изд. 2-е, стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 368 с.
13. Benveniste É. Mutations of linguistic categories / É. Benveniste // Directions for historical linguistics. – Austin ; London : University of Texas Press, 1968. – P. 83–94.
14. Bopp F. Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litthauischen, Gothischen und Deutschen / F. Bopp. – Berlin, 1833. – Т. 1–3. – 732 S.
15. Delbrück A. Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen / B. Delbrück. – 6. Aufl. Breitkopf und Haertel, Leipzig 1919. – 416 S. (Reprint im Georg Olms Verlag, Hildesheim 1976).
16. Gabelentz G. fon. Die sprachwissenschaft; ihre aufgaben, methoden und bisherigen ergebnisse / G. Fon Gabelentz. – Leipzig : C. H. Tauchnitz, 1901. – 492 S.
17. Givón T. Historical syntax and synchronic morphology: an archaeologist's field trip / T. Givón // Chicago Linguistic Society : Papers from the 7th regional meeting (April 16–18, 1971). – Chicago, 1971. – P. 409–428.
18. Givón T. On understanding grammar / T. Givón. – New York : Academic Press, 1979. – 379 p.
19. Heine B. Grammaticalization and reanalysis in African languages / B. Heine, M. Reh. – Hamburg : Helmut Buske, 1984.
20. Hopper P. J. Grammaticalization / P. J. Hopper, E. C. Traugott. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993.
21. Kurylowicz J. The evolution of grammatical categories / J. Kurylowicz // Diogenes. – 1965. – 51. – P. 55–71.
22. Lass R. Historical linguistics and language change / R. Lass. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 354 p.
23. Lehmann Ch. Thoughts on grammaticalization : a programmatic sketch / C. Lehmann. – Cologne : Universität zu Köln, Institut für Sprachwissenschaft, 1982. – 307 S.
24. Meillet A. L'évolution des formes grammaticales / A. Meillet // Scientia. – 1912. – 12 (26). – P. 384–400.

Загнітко Анатолій. Теорія граматизації: катеріально-уровневе пространство. Охарактеризовані основні поняття теорії граматизації і установлені визначаючі напрямки еволюції лінгвістических взглядов на граматизацію, визначені дифференціальні ознаки категоріально-уровневої граматизації з дослідженням закономірностей початкової (← частичної), неповної і повної граматизації. Розкриті тенденції реалізації граматизації на лексическом, морфологическом, синтаксическом уровнях,

в то же время акцентируется на том, что в грамматизации последовательно обнаруживается функциональность (позиционная → линейная → синтагматическая), эквивалентность, аналоговость, целостность того или другого образования. Основными ступенями грамматизации являются: 1) частичная потеря семантической достаточности лексемы в соответствующей синтагматической модели; 2) преобразование лексемы в полузначную; 3) приобретение статуса неполнозначности. Первичным обнаружением грамматизации является изменение первичного контекста и образование вторичного значимого контекста с усилением абстрактного характера лексической семантики и формирование целостных словосочетаний в соответствующих позициях внутри предложения.

Ключевые слова: грамматизация, синсемантичность лексемы, автосемантичность лексемы, позиционная грамматизация, линейная грамматизация, синтагматическая грамматизация.

Zahnitko Anatoliy. The Theory of Grammaticalization: Categories and Levels. The main notions of the theory of grammaticalization have been described, the prominent trends in the evolution of linguistic views on the grammaticalization have been pointed out, and distinctive features of grammaticalization on differing language levels have been explained, taking into consideration the initial (← partial), semi-complete and complete grammaticalization. New tendencies of grammaticalization on the lexical, morphological and syntactical levels have been defined and it was pointed out that the following phenomena in grammaticalization were clearly seen: functioning (positional → linear → syntagmatic), equivalency, analogy, wholeness of a unit. The main stages of grammaticalization are 1) partial loss of a semantic value of a lexeme in a certain syntagmatic model, 2) transformation of a notional lexeme into a semi-notional one, 3) obtaining a status of a not notional lexeme. The first manifestation of grammaticalization is a change of a primary context and creation of the secondary meaningful context with the intensification of an abstract nature of the lexical semantics and creation of integral word combinations in the relevant positions within sentences.

Key words: grammaticalization, lexeme synsemantics, lexeme autosemantics, positional grammaticalization, linear grammaticalization, syntagmatic grammaticalization.

Стаття надійшла до редколегії
21.01.2015 р.

УДК 811.111'37

Наталія Канонік
Алла Шкаровецька

Наукові підходи до вивчення лексико-семантичних полів у лексико-семантичній системі сучасної англійської мови

У статті проаналізовано дефініції термінів *системність*, *польова модель*, *лексико-семантичне поле*. Системне вивчення мовного матеріалу вдало реалізується через польову концепцію, наділеної структурою, одиницями якої є одиниці мовлення, і чітко формує критерії аналізу мовного матеріалу. Тому актуальність цього дослідження полягає в загальному спрямуванні лексичних студій на поглиблене вивчення системної організації лексики в мові. Принцип класифікації слів за тематичними ідеями, семантичними полями, сферами належності довів свою значущість у теорії лінгвістики. Специфічність лексико-семантичної системи полягає в тому, що вона зумовлена категоріями матеріального світу та соціальними факторами. Зроблено висновок про відкритість та особливу рухливість лексичного складу, ознак переміщення, які відбуваються всередині лексичної системи та підвладні її внутрішнім закономірностям й організації.

Ключові слова: польова модель, системність, поле, лексико-семантичне поле.

Постановка наукової проблеми та її значення. Польова модель як цілісна та достатньо стабільна система із взаємозв'язаними та взаємозалежними частинами, своєю чергою, наділена структурою й підвладна законам існування цієї цілісності, одиниці якої є одиницями самого мовлення, і тим самим відображає діалектичну модель одиничного та загального [18, с. 337]. Польова концепція вдало реалізує ідею про можливість системного вивчення мовного матеріалу, вона чітко формує критерії їх аналізу [20; 25; 26]. Тому актуальність означеної теми визначається її відповідністю загальним спрямуванням лексичних студій на поглиблене вивчення системної організації лексики в мові. У сучасній лінгвістиці простежується значний інтерес до дослідження мовних одиниць, їх